

SYKETTÄ, MITTAA JA EROOSIOTA

PASI LANKINEN

VÄITÖKSENALKAJAISESITELMÄ
HELSINGIN YLIOPISTOSSA
25. TOUKOKUUTA 2001

Kaiketi jokainen tunnusteleo omaa pulssiaan silloin tällöin — elämisen tempoa onkin hyvä pysähtyä toisinaan mittaamaan.

Rytmi ja sen ilmiöt liittyvät varsin läheisesti kaikkeen inhimilliseen toimintaan. Autonominen, tahdosta riippumaton hermosto säätelee sydämen rytmiä niin, että syke pysyttelee elintoimintojen kannalta mielekkäällä tasolla. Ihmisillä tämä tarkoit-

taa sitä, että pulssi voi vaihdella yksilölliset erot ja eri tilanteet huomioon ottaen suunnilleen 30 ja 200 lyönnin välillä minuutissa.

Väitöskirjassani olen tarkastellut kielessä ilmenevää rytmiä, tarkemmin sanoen Juha Mannerkorven runojen rytmiä. Monille varsinkin niin sanotusti perinteisille runoteksteille on ominaista rytmin huomattava säännönmukaisuus; näin on esimerkiksi Juha Mannerkorven runossa Ken on kerran, joka on ilmestynyt Mannerkorven ensimmäisessä kokoelmassa *Lyhtypolku* vuonna 1946.

*Ken on kutsun kuullut pimeän maan,
tuttuja sille näyt ovat oudoimmatkin.
Ken on virroissa etsinyt askeltaan,
säiky ei, telat alla jos vajoavatkin.*

*Ken on kutsun kuullut pimeän maan,
yksin se tuijottelee tempeleitään,
toisten riemua katsoo kummissaan,
jälkeen jää, kun toiset käyvät teitään.*

Tällaisten tekstien taustalla tuntuisi olevan jonkinlainen autonominen elementti, joka säätelee rytmin jäsentymistä ja sään-

nöstelee rytmiksiöiden määrää. Kyse on runomitasta, joka voidaan pelkistetysti nähdä eräänlaiseksi kaavaksi, johon runon kir-

▷

joittaja on sanansa sovittanut. Mitta säätelee esimerkiksi sitä, kuinka monta säettä säkeistö sisältää — esimerkkirunossa on kaksi säkeistöä, joissa on kummassakin neljä säettä.

Mitta säätelee, miten tavut asettuvat säkeen eri kohtiin eli säkeen nousu- ja lasku-asemiin — mitan nousuasemaan sijoittuvat tavut on alleviivattu ja niitä on joka säkeessä viisi: mitta on siis viisinsuista ja nimenomaan nousuasemasta alkavaa.

Mitta säätelee niin ikään sitä, millä tavoin loppusoinnut rimmaavat toisiinsa — runossa säkeistön ensimmäinen ja kolmas sekä toinen ja neljäs säe ovat keskenään loppusointuiset.

Mitan vertaaminen autonomiseen hermostoon ei liene liian kaukaa haettava. Jokaisessa kielessä on oma mittojen järjestelmä, metrinen systeemi, joka on yhteydessä kielen rakenteeseen ja sen kulloiseenkin kehitysvaiheeseen. Runoilija tekee työtään paitsi kielellä myös kielessä. Hän on siinä mielessä metrisen systeemin armoilla, että hänellä on kirjoitushetkellään käytettävänä juuri se metrinen resurssi, joka kieleen on vuosien aikana muotoutunut ja joka ainakin osin ohjaa hänen valintojaan. Mittaa on myös verrattu suodattimeen, joka päättää lävitsensä runoon esimerkiksi tavurakenteeltaan sopivat sanat, ja pohjapiirustukseen, joka osoittaa, miten runon sanat sijoittuvat suhteessa toisiinsa.

RYTMIN LUMO

Ylimalkaan mitassa ja rytmissä tuntuu olevan ihmiskieleen ja ihmisen havaintomaailmaan jotakin hyvin kiinteästi kuuluvaa.

Runomittojen kehitys on siis kytköksissä kielen kehitykseen. Yhdeksi runomitan varhaiseksi tehtäväksi on nähty muistin tukeminen. Ennen kirjoitustaidon kehittymistä säännölliseen rytmiin työstyetty kielellinen ilmaus oli ainoa kestoviestinnän keino, jonka avulla saattoi siirtää tietoa sukupol-

velta toiselle. Kalevalaista kieltä ja kalevalamittaa onkin luonnehdittu muinaisten suomalaisten Raamatuksi, virsikirjaksi, lääkekirjaksi, lakikirjaksi, hyvän käytöksen oppaaksi ja elämäntaidon ohjekirjaksi.

Mitan yhteys muistiin ja muihin ajatus-toimintoihin on varsin kiintoisa teema. Mitä esimerkiksi tarkoittaa se, että siinä missä suomen kielessä asioita *opitaan ulkoa*, englannin kielessä sama toiminto tapahtuu *by heart*, sydämen kautta. Sanonnassa yhdistyvät siis muisti ja sydän, epäilemättä myös rytmin osuus muistin apuna. Olisiko tästä kielen, mielen ja kehon kolmiyhteydestä löydettävissä inhimilliselle ajattelulle ja havaintomaailmalle jotakin perin olennaista?

On sanottu, että runossa rytmin herättämä nautinto liittyy siihen mielihyvään, joka syntyy, kun odotus toteutuu. Alusta saakka rytmi virittää lukijan tai kuulijan eräänlaiseen jännitykseen, joka laukeaa sitten sopusointuiseen tyydytykseen, kun tapahtuu se, mitä on odotettu. Samanlainen ilmiö on osoitettavissa suosituissa iskelmissä ja muissa musiikkikappaleissa, joiden kuuntelussa yksi keskeinen viehätys perustuu juuri tutun kertosaäkeen odottamiseen — ja siihen yhtymiseen.

Rytmissä ilmenevä samankaltaisten elementtien toistuminen toisiaan vastaavissa asemissa tekee siis maailman ennakoitavaksi, samalla myös tutuksi ja turvalliseksi. On jopa korostettu sitä, että rytmi ja toistuminen tekee maailman maailmaksi. Ennakoitavissa oleva tuttu maailma ei kuitenkaan riitä kaikille.

Sopusointu ja tutunomaisen toistuminen eivät ole hyvä asia omaa ilmaisuaan etsivän runoilijan kannalta, mikäli tuo toistuminen alkaa tuntua liian annettulta, liian rutiininomaiselta, liian kahlitsevalta. Juha Mannerkorpi onkin verrannut runomittaa kiveen, johon runoilija joutuu säkeensä hakaamaan ja josta puuttuu tarvittava väljyys omien ajatusten julkituomiselle.

Runoilijan suhdetta runomittaan voisikin tarkastella kielen dialogisuuden näkökulmasta. Lähestymistavan mukaan kirjoittajan ja metrisen systeemin suhde voidaan nähdä keskihakuisuuden ja keskipakoisuuden välisenä vuorovaikutuksena. Keskihakuisuus on metrisessä systeemissä pyrkimystä säännönmukaisuuteen ja toistuvuuteen, taipumusta käyttää perinteisiä mittoja ja valmiita malleja.

Keskipakoisuus puolestaan on osin sitä, mitä olen kutsunut työssäni mitan eroosioksi. Keskipakoisuus on poikkeamista tutuista mitoista, perinteisten muotojen rikkomista, lipsumista toistosta, muuntelua ja uudistamista, mittojen väljenemistä. Keskipakoisuus on omien äänenpainojen etsimistä vieraan puheen joukosta, eräänlaista valmiin maailman tekemistä uudelleen keskeneräiseksi.

Mannerkorven viimeisessä mitallisessa kokoelmassa *Kylväjä lähti kylvämään* vuodelta 1954 on ilmestynyt runo Eeli, eeli lama sabaktani, joka on Mannerkorven mitallisista runoista kaikkein monimuotoisin ja vapain. Voisi myös sanoa, että runo on ikään kuin kooste Mannerkorven metrisistä keinoista, joiden avulla hän on lyriikassaan väljentänyt perinteisen mitan sidonnaisuutta.

Runo kuvaa vuoropuhelua runon minän ja hänen luojansa välillä. Runon lopussa minä löytää sopusoinnun itsensä kanssa, oivaltaa oman tapansa suhtautua maailmaan ja sisäiseen todellisuuteensa. Käyttämäni eroosio-käsitteen näkökulmasta on oikeastaan aika johdonmukaista, että runossa minän oma ääni seuloutuu esille muun muassa juuri kiven alta. »Minä uskon. Omat lunnaat. Oma vara. Oma ääni, kiven alta, ulapalta seuloutunut, kaikkialta.»

Mannerkorven lyriikassa mitan eroosio on näkyvissä monella eri tasolla. Kun runon metrinen rakenne alkaa rapautua, ei esimer-

kiksi mittojen tulkinta enää ole yksiselitteistä. Jotkin työssäni esittämäni metriset tulkinnot ovat siten enemmänkin ehdotuksia kuin lukkoon lyötyjä vaihtoehtoja — joissain tapauksissa olenkin päätenyt kahteen mahdolliseen tulkintaan tai joutunut vaihtamaan aikaisempia tulkintojani.

Mitan eroosiossa säikeistö menettää asemansa metrisenä yksikkönä, runoon ilmestyy ylimää räisiä nousu- ja laskuasemia, runon tavurakenne muuttuu proosamaisemmaksi, kielelliset poikkeamat kuten loppuheitot vähenevät. Eroosion kiinnostavin ilmiö liittyy kuitenkin runomitan ja runon sisällön väliseen yhteispeliin. Näyttäisi nimittäin siltä, että mitä enemmän runomitassa ilmenee väljyyttä, sitä enemmän mitan niin sanottu ikoninen tehtävä kohostuu runon kokonaisuudessa, eli mitta myötäilee yhä enemmän runon sisältöä. Esimerkiksi runossa Vuorovettä Mannerkorpi käyttää nousevia ja laskevia mittoja ikään kuin havainnollistamaan nousevan ja laskevan vuoroveden vaihtelua. Samalla periaatteella runossa vaihtelevat nousevat ja laskevat mielialat, voimantunne ja ahdistus.

Onkin epäilemättä luonnollista, että kun runoilija etsii ajatuksilleen ja tunteuksilleen ilmaisuväylää konventioiden maaperältä, muun muassa hänen käyttämänsä mitat alkavat ikään kuin taipua hänen mielenliikkeittensä muotoon.

Juha Mannerkorvesta on sanottu, että hän ei koskaan oppinut kirjoittamaan siinä mielessä, että olisi löytänyt vakiintuneen tavan kuvata yksityistä maailmaansa. Yhä uudelleen ja uudelleen hän tekee löytöretkiä kielessä ja pyrkii näin valloittamaan ennestään sanomatonta sanotuksi. Mannerkorven tuotanto onkin luonteeltaan siten varsin keskipakoista, eri kirjallisuuden lajityyppien perinteitä uudistavaa, omien ilmaisukeinojen jatkuvaa hakemista. Lyriikassa, proosassa, näytelmissä ja kuunnelmissa on oikeastaan koko ajan näkyvissä

voimakas pyrkimys koetella ja tutkia kiel-
len mahdollisuuksia inhimillisen vuorovai-
kutuksen ja maailman hahmottamisen väli-
neenä.

SAKUN TUTKA

Vuoden 2001 helmikuussa sai Suomen kan-
sallisoopperassa ensi-iltansa Kalevi Ahon
ooppera »*Ennen kuin me kaikki olemme
hukkuneet*», joka perustuu Mannerkorven
samannimiseen kuunnelmaan.

Teos on hätähuuto inhimillisen yhtey-
den ja sen tärkeyden puolesta. Keskushen-
kilönä on sairaanhoitaja Maija Salminen,
joka hukuttautuu työnsä ja epäonnistuneiden
ihmissuhteittensa uuvuttamana. Oireel-
lista on, että ihmiset kiinnostuvat hänestä
varsinaisesti vasta sitten, kun häntä ei enää
ole. Maija Salmisen sanoin: »Ja tämä on
pöytäkirja yhteydentunnosta, jota ajamme
takaa niinkuin taivaankappaleet ajavat tak-
kaa toisiaan tavoittamatta muuta kuin kier-
toliikkeensä.»

Vapahduksen ja toivon pilkahduksen
tuo teokseen Maija Salmisen työtoverin po-
jan, Sakun kehrittelemä tutka. Tutkan tarkoi-
tus on löytää veden alle vajonneet ennen
kuin he kaikki ovat lopullisesti hukkuneet.
Olisikohan niin, että nykyisessä maailman-
menossa tämä Sakun tutka olisi samanlainen
pohdiskelemisen arvoinen mystinen
esine kuin kalevalainen vaurauden lähde
sampo aikoinaan? En usko, että tuo tutka on
umts-puhelin tai kaukosäädin, pikemmin-
kin se voisi olla jonkinlainen stetoskooppi,
jolla voimme tunnistaa toistemme sydä-
menlyönnit.

PASI LANKINEN *Ajatus kuluttaa kiveä. Mitän eroosio Juha Mannerkorven lyriikassa.* Suo-
malaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 814. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden
Seura.

Laurea-ammattikorkeakoulu
Sähköposti: pasi.lankinen@laurea.fi

VÄLIMAASTOSSA

Juha Mannerkorven runojen rytmiä tutkies-
sani olen liikuskellettu metriikantutkijana
kahden tieteenalan — kielitieteen ja kirjal-
lisuustieteen — välimaastossa. Paikka pai-
koin olenkin joutunut pohtimaan, kummas-
ta suunnasta oikein olen aineistoani lähes-
tynyt.

Kirjallisuudentutkija käyttää kielitie-
teen tutkimusvälineistöä hyväkseen pääs-
täkseen tarkemmin kiinni arvottavaan ja
tulkitsevaan lukutapaan ja hahmottaakseen
näin kirjailijan tuotantoa ja siinä ilmenevää
kehitystä usein nimenomaan esteettiseltä
kannalta.

Kielitieteilijälle kirjallisuuden tekstit
puolestaan ovat samanlaista aineistoa kuin
mitkä tahansa muutkin tekstit — ja ensi-
sijainen tarkoitus on ymmärtää kieltä ja kie-
len toimintoja inhimillisessä kanssakäymi-
sessä entistä paremmin.

Mannerkorven tuotanto tarjoaa sekä kir-
jallisuuden- että kielentutkijalle erinomai-
sen kiinnostavaa materiaalia. Tuotannon
kautta avautuu huikea näköala kirjailijaan,
jota on sanottu yhdeksi Suomen kirjallisuus-
den problemaattisimmista. Samalla Man-
nerkorven teokset muodostavat haastavan
aineiston tarkastella kielen, havaintojen ja
ulkoisen maailman välisiä suhteita ja niis-
sä vaikuttavia moninaisia ilmiöitä.

Nähdäkseni olen retkeillyt tässä kum-
paakin tieteenalaa kiehtovassa yhteisessä
maastossa vähän kummastakin suunnasta
— se, olenko taipaleellani pysynyt kartta-
lehdellä vai tarponut eksyksiin, onkin jo
toinen juttu. ■